արկած կրնար ոչնչացնել այս բարոյական հայրենիքի զգացումը. ոչ մէկ համազգային պատերազմ կրնար անյայտացնել զայն, վասնզի ինչ որ գիտակցութեան կարգին է՝ չի կրնար անյայտանալ։ Կարելի՞ է արդեօք դէպի երկրաւոր հայրենիքին պաշտամունքը եւ դէպի հոգեկան հայրենիքին հաւատարմութիւնը հաշտեցնել իրարու։ Շատ պարագաներ ունինք նման կացութիւններու, ուր նոյն հարցը զրուած է ձուլումի եւ ոչ-ձուլումի։ Եւ այս հարցումին զուք պատասխանեցիք ձեր կրկնակի հաւատարմութեամբ, որուն մէջ ոչ մէկ հակասութիւն կը մտնէ։

Ֆրանսայի բարեկամներ Ֆրանսայի մէջ. Ֆրանսայի բարեկամներ Ֆրանսայէն դուրս. համակիր Ֆրանսական լեզուին, ինչպէս այսօր Հայաստանի զաւակները կը հաստատեն հաճոյքով, որոնք հիանալիօրէն կը խօսին իրենց լեզուն. Միլանդրովի տեսարան մը։

Կը ձգտիք ըլլալ կատարեալ Ֆրանսացի մը Ֆրանսացիի պէս, պահելով հանդերձ սրտերնուդ մէջ հայուն հաւատքը եւ սէրը։ Ահա աս է իմ հիացումի առարկան, հիացում մը որ պէտք չէ մեկնաբանել միայն խօսքերով եւ կամ հռետորի թռիչքներով կամ գործակցելու անօգուտ խոստումներով։

Գործը ստեղծուած է. վերջնական է. ու ինծի շատ արժանիք չի մնար շարունակելու ինչ որ իմ նախորդները ըրին, որոնք սիրոյ եւ բարեկամութեան այնքան մեծ հաւատարմութիւն ցոյց տուին ձեզի։ Ո՛չ. հոս արժանիք չկայ. ինձ համար ուրիշ հաճոյք չկայ՝ եթէ ոչ ըլլալ հոս, այս շրջանակի մէջ, Փարիզի եղերքը, այս դիւթիչ Սեւրին մէջ, այս դալարի մէջ։ Սիրով պիտի նախընտրէի տերեւներ քան ծաղիկներ՝ երբ այս տերեւները նման գործեր կը հովանաւորեն։

Կ՚ուզէ՞ք թոյլատրել որ աւելի հեռու երթամ եւ ըսեմ ձեզի թէ այս իրագործումին մէջ, զուցէ կը դտնեմ օրինակ մը արդի կատարեալ հիմնարկութեան։

Աշխարհ երբեք բաւարար ճանչցուած չէ. զուցէ հիմա աւելի նուազ ճանչցուած է քան մի քանի տարիներ առաջ։ Աղէերու եւ դարերու ընթացքին կայ վաղանցուկ խաղաղութեան տեսակ մը վրէժխնդրութիւն։ Անապահովութեան նոր շրջան մը կ՚անցընենք, որպէս նոր աքսորանքի հետեւանքներ. ուրեմն պիտի ունենանք պատսպարեալներ, պիտի ունենանք մարդիկ՝ որոնք պիտի գան իրենց հաւատալիքներով, իրենց աւանդութիւններով, տառապանքներով, իրենց կորուստներով, եւ, այո՛, եթէ բան մը պէտք է ընենք, պէտք է ընել զուցէ հետեւելով ձեր ըրած օրինակին, ամփոփելով այս փոքր անկիւնին մէջ իրենց հայրենիքի վերածելով, բայց միշտ Ֆրանսական հիւրասիրութեամբ. այս կատարեալ կեցուածքը, այս կատարեալ չգոյութիւնը մեր կռիւներուն ու մեր վէճերուն, հրաշալի օրինակ մըն է որ Հայ Հայրենիքը կու տայ բոլոր երկիրներուն, բոլոր պատսպարեալներուն, եւ բոլոր կուսակցութիւններուն, որոնք եկած են կամ պիտի գան։

Եւ ասիկա ինձ չարժառիթ կու տայ, ոչ միայն իմ անունով, իբր մարդ, իբր Ֆրանսացի կամ իբր նախարար, այլ բոլոր Ֆրանսական կառավարութեան անունով, շնորհակալութիւն յայտնելու, աւելի բացայայտ եւ անկեղծ չկարենալով ըլլալ։ Աս է մեր հիացումի վրկայութիւնը։

Եւ այժմ, սիրելի Խանգատեան, տիկիններ եւ պարոններ, եւ զուք պատանիներ, ի՞նչպէս կրնայ թարգման ըլլալ, Ազգային Կրթութեան Նախարար մը, այս դաղափարներուն, անցողակի ակնարկով մը։

Բայց մարդիկ, բարեկամներ ունիք զուք ամէն տեղ, ունիք ձեր մօտ, Սեւրի Քաղաքապետը հպարտ է իր թաղամասին մէջ ունենալու Հայ Վարժարանը, ու երբ կ՚երգէ վարժարան մը, հեռու չէ այս երգը հայ վարժարանէն, որ պիտի ուզէր միշտ տեսնել։

Բարեկամներ ունիք զուք անոնց մէջ որ ձեզի ամէնէն աւելի մօտիկ էին, ինչպէս Պր. Փիքոյ, բարեկամ մը՝ որուն անունը փարած կը մնայ այն համաձայնութիւններէն մէկուն որուն իմաստութիւնը յամրօրէն երեւան եկաւ. կը յիշեցնէ այնքան ցաւ՝ որքան հիացում։

Եւ հաճեցէք վստահիլ թէ պարզ քաղաքավարութեան կամ յարգանքի մը համար չէ որ ողջոյնը կ՚ուղղեմ դէպի Տիկին Լէյկ որ հոս Պր. Լէյկը կը ներկայացնէ։

Համոզուած եմ որ օտար երկիրներուն Ֆրանսական ծաւալը, որու մասին յաճախ կը խօսինք, որուն համար այնքան դրամ եւ ուսում տրամադրուած է. օտար երկիրներուն ծաւալը, Ֆրանսայի մէջն է որ տեղի կ՚ունենայ։ Երբ տարբեր ցեղի օտար մը, կամ մէկը որ մեր դպրոցներուն մէջ ապրած է, բայց լաւ ապրած է, լաւ ընդունուած է, վասնզի չի բաւեր միայն արձանագրուած ըլլալ Ֆրանսայի վարժարանի կամ համալսարանի մը մէջ, այլ հարկ է որ ան հոն պատկերանայ որպէս ճշմարիտ աշակերտ, եւ ապրած ըլլայ եղբայրութեամբ մը. այն ատեն նկատուած է իբր առաքեալ մը Ֆրանսական դաղափարին եւ զգացումին։

Ուրեմն մեր շահն է լայնօրէն բանալ բոլոր դռները մեր հասարակաց վարժարաններուն՝ մեր ընտրանի դաւակներուն առջեւ, որոնք պիտի հետեւին ինչպէս մեր Ֆրանսացի ուսանողները, Ֆրանսական ընտրանին. վասընդի եթէ Ֆրանսան օտարներէն կը պահանջէ ընտրանի մը, ինքն ալ չի կրնար գոյութիւն ունենալ եթէ ընտրուած չէ։

Անդամ մը եւս պիտի մասնակցին մեր մտերմութեան որ մեր շատ մը տարիներու յարաբերութեան օրէնքն է։

Իսկ իմ սիրելի Հրմտ. Խանգատեան, դեռ աւելի մօտէն գործակցելու փափաքը արտայայտեցիք։

Քիչ առաջ մեծ ազնուութեամբ ակնարկեցիք գործի մը՝ որուն դաղափարը ունեցայ յանձն առնելով անոր դժուարութիւնները եւ պատասխանատուութիւնը, ծրագրելով արդիական համայնագիտակի մը հրատարակութիւնը, բոլորովին տարբեր Տիտրոյի կամ ԺԸ. դարու մեծ դիտնականներու գործէն։

Այս շրջանիս Ֆրանսայի մէջ միտքի ծաւալը կ՚ուզէին վերածել. հիմա հարց չկայ այս վերածումին, բայց հարց կայ փորձելու ինչ որ աւելի դժուարին է, այսինքն դիտական անկողմնակալութիւն մը որ կը պահանջէ հսկողութիւն ինքնիր վրայ. մտահոգ երկիւղ մը իր անձին գոյութեան։ Ուրեմն գործ մըն է որ աւելի ընդարձակ նկարագիր ունի, բայց կոչուած է, կը խոստովանիմ, ըլլալու հաւատարիմ թարգմանը Ֆրանսական միտքին, եւ զուք միանալով այս գործին ձեր խօսքով, ձեր աշխատութեամբ, դեռ աւելի չեշտած պիտի ըլլաք ձեր վարժարանին, ձեր համայնքին եղբայրութիւնը Ֆրանսայի համալսարանին հետ, որովհետեւ զուք կը պատկանիք Ֆրանսայի համալսարանին եւ բարձրագոյն աստիճանով։